

Про славного королевича Гаральда Сміливого

Юрій Тис

Велике й гарне місто лежало на сімох зелених горбах. У місті —було сімсот золотoverхих церков і сімдесят срібних палат. Попри місто пливла велика ріка. За містом росли темні ліси й чагарники, повні грізних ведмедів, хитрих лисів і скорих стрибунів-оленів. У місті жив Великий Князь, володар багатої землі, міст і сіл.

Місто було столицею й звалося Київ, могутня ріка, що пливла широким руслом — це Дніпро, а земля, якою володів князь — Україна.

Великий Князь мав найкращу палату й багаті одяги. Його дорадники-бояри мали теж палати або двори, а всі інші люди, хоч жили не так достатньо, почувалися вдоволено й щасливо. Від багатьох років ніякий ворог не важився нападати на мешканців і забирати їх у полон. На сторожі стояли ясні воїни, лицарі, заковані в залізні панцери, з золотими шоломами і срібlistoю зброєю. Щасливо' жили в місті, крім українців, також і чужинці: араби, греки, латинці, вірмени, німці, венеційці, французи й хозари.

Великий Князь називався Ярославом, а народ називав його ще Мудрим. Він мав двох синів і дві доні. Старший син Володимир був тоді на війні, молодший учився дома. Дві дівчинки наповняли сміхом і забавами княжу палату: старша дванадцятилітня Єлисаветка і маленька ще Анночка.

Одного весняного дня, коли сестрички гуляли в кімнатах, залунали над містом звуки труб. Анночка підбігла до вікна. Воно було високе, все з кольорових малих скел, і треба було його відчинити, щоб побачити те, що діється в місті. Анночка була замала, щоб досягнути замка, і їй допомгла Єлисаветка. Глянули на місто' і сплеснули в долоні із здивування.

— Дивись, дивись! — вигукнула захоплено Анночка.

Чорні вічки Єлисаветки засвітилися радістю. Обидві дівчинки зачудовано дивилися на місто. На вежі міського муру, біля в'їздової брами, сім герольдів трубило на срібних трубах. Це був знак, що в місто в'їжджають славні і достойні гості. Чотири кремезні сторожі відкрили браму, і тоді обидві князівни побачили дивне диво: на баских конях, накритих барвистими накривалами, в'їхали до міста лицарі. Вони мали чужинну зброю, червоні стяги з синіми хрестами на списках, а на грудях золоті бляхи з чудними знаками. Найбільшу увагу звертав на себе лицар, що їхав посередині в першому ряді. Його кінь був білий-білий, покривало на коні червоне, а зброя на лицарі горіла золотом і сріблом. Він скинув шолом. Довгі кучері ясного волосся спливали йому на плечі, і він з радісним усміхом почав розглядати місто.

— Що в нього на грудях? — спитала Анночка.

— Це дракон, схожий на нашого змія. Це старовинна відзнака вікінгів.

— Хто це вікінги? — шепотом спитала Анночка.

— Лицарі, найславніші здобичники, а їхня батьківщина сувора й холодна: самі скелі і страшне бурунне море.

Вікіні з ясним волоссям, розглядаючи цікаво нове для нього місто, глянув на вікно і побачив князівен. Єлисаветі здалося, що вікінг не відвертає від неї очей. І справді, юнак, усміхаючись привітно, поздоровив її, схиляючи голову в лицарській пошані. Засоромлена Єлисавета відбігла від вікна, а коли згодом знову глянула на місто, вулиця була порожня. Тільки здалеку доносився відгомін кінських копит.

Увечорі Єлисавета довго не могла заснути. Їй ввижався золотоволосий лицар на білому коні. Хто він? — думала і не знаходила відповіді.

Княжа палата стояла на старокиївській горі. З вікон вигідно можна було розглядати і місто і далекі його околиці. Єлисаветка любила сидіти в віконній ніші і радіти столицею та багатою веселою батьківщиною.

Великий Дніпро шумів своїми водами, по ньому неслися в далекі південні краї по той бік моря білі крилаті човни. За Дніпром були ліси. А за ними кочували вороги, що колись появлялися аж під самою столицею і забирали людей у полон. Єлисаветка знала це з розповідей старих людей. Її тато, Великий Князь, завів велике військо, яке хоробро боронило рідний край. З другого вікна було видно поля, оселі та шлях, що йшов до міста Вишгороду, а там ще далі — у великі багаті царства. Єлисаветка часто споглядала на шлях — вона хотіла знати, як там, утих чужих землях, які там живуть люди і як вони виглядають. Але шлях мовчав, губився в сивій далині, тільки легкий вітер приносив відти запах піль і квітів.

Єлисаветка підбігла до іншого вікна. З нього бачила шлях, що йшов до Чорного моря, до Босфорського царства. Велике й могутнє було те царство. У скарбниці свого батька вона бачила дорогоцінні паволоки, перські намиста і золоті сережки, що їх привозили темнолиці купці.

Споглядаючи на місто, вона завжди пестила очима палату своєї бабусі Ольги. Дей гарний двір з поверховими кімнатами потопав у зелені дерев. Побій нього стояла палата боярина Вишати, що мав дві доні, бліденьку Оленку і жваву Вожену. Вони нетерпляче вижидали свого батька, який саме тоді пішов у похід разом із братом Єлисаветки, Володимиром. Далі зліва примістився базар, а справа — гладкий тік, площа з бальконами й сидіннями по боках; тут відбувалися лицарські ігри-турніри. З-поза садів виглядали двори князя Гліба і боярів Чудини, Ольми, Мстислава та Брячислава. Вихилившись з вікна, можна було бачити дві церкви, Пресвятої Богородиці і Святого Василія. На площі біля них стояли четверо мідяних коней на мармурових підставах і діви кам'яні, що їх дід Єлисавети із Корсуня привіз.

Особливу радість справляли Єлисаветці лицарські ігри-турніри. Молоді лицарі, закриті залізною зброєю, ставали на конях до двобою і старалися скинути в розгоні один одного на землю. Смішно було, коли переможений лицар ніяк не міг підвестися з землі, бо залізна зброя була туга й важка. Хто звалив з коня свого суперника, діставав

нагороду: стрічку і китицю квітів. Останнього року Єлисаветка перший раз давала нагороди лицарям.

Через місяць Єлисаветка побігла до княжого саду назбирати квіток. День був теплий і радісний. Князівна заплела собі вінок у волосся і нарвала немало квіток, щоб ними приоздобити кімнати. Їй було так весело на душі, що вона заспівала собі улюблену свою пісеньку:

Добридень тобі, сонечко ясне.

Ти святе, ти ясне-прекрасне,

Ти чисте, величне, поважне.

— Добридень, гарна дівчино! — почувся знагла чужий голос.

Єлисаветка збентежено оглянулася. За нею, розхиляючи віти ямину, стояв ясноволосий лицар.

— Добридень, лицарю! — помовчавши, відповіла тихо. — А як ти дістався до княжого двору?

Лицар підійшов ближче. Мав на собі голубий одяг, на голові м'який берет з пером, а в руках тримав лютню.

— Я давно вже хочу тебе стрінути, дівчино. Цілий місяць стежив і розпитував, але ніхто не хотів мені дати відповіді. Аж сьогодні, блукаючи по саду, стрінув тебе. Щасливий день для мене!

Єлисаветка почервоніла на виду по самі вуха, а лицар говорив далі:

— Я сам є гостем тут, а зовуть мене Гаральд.

— А я Єлисавета.

Ішли поруч і розмовляли.

— Я син короля норвежців, — мовив Гаральд. — Я пішов у світ придбати собі славу й гарну дружину.

Єлисаветка споглянула на лютню. Гаральд усміхнувся.

— Ти думаєш, що коли я граю на лютні, то не вмію бити ворогів? О, ніколи не покину я меча ні щита!

І він розповів, що вороги прогнали його батька з вітчизни, але прийде час, коли він вернеться на прадідівський престіл.

— Виступатимеш у турнірі? — цікаво спитала Єлисаветка.

— Так! — відповів гордо. — Поки я прибув у Київ, поборов багато славних лицарів. Це було на дворах Вельфів, у Трієрі, не кажу вже про Венецію й угрів. Я здобув нагороди найкращих дівчат світу, і на мою честь грали на цитрах та співали пісні.

Незабаром було свято Юрія, а з тим і день турніру. У першій частині свята Великий Князь мав посвятити юнаків у нові лицарі, а в другій відбувались ігрища.

Площа Ігрищ була вже наповнена глядачами. Останніми засіли на балконі Великий Князь із сім'єю і своїми прибічниками. Золотом записніли труби герольдів на тлі голубого неба. Сріблом виликувала їхня зброя. Залунали величні тони — знак, що свято почалося.

Єлисаветка цікаво дивилася на те, що діялося довкола. Перед бальконом князя

стояли в нерухомих лавах юнаки, що за хвилину мали стати лицарями. По боках площі приглядалися до святкової дії лицарі, готові до турніру. Горіли очі юнаків, коли Ярослав Мудрий зійшов до них і промовив незабутні врочисті слова:

— Будьте мужами на війні, відважні, духом гарні, для вбогих милосердні і богобоязливі. Цурайтеся диявола і не слухайте мови злих людей!

Великий Князь викликав юнаків одного за одним і кожного вдаряв легко мечем по плечі. Воєвода князя давав юнакові ознаки лицаря: меч і срібні остроги.

Коли обряд посвячування закінчився і князь вернувся на балкон, до воєводи Дулими нахилився варязький ярл, князь достойного роду:

— Сотня юнаків. Щороку так?

— На Святого Юрія, — відповів воєвода, а вікінг поклав важку руку на його плече.

— Рад би мати їх у моїй дружині!

Між гістьми сиділи угорські королевичі Андрій і Ле—вента, французький герцог у чорній киреї і сумовиті трубадури з далеких сторін, що так гарно виспівували хвалу князям і жіноцтву, були тут льотаринці з Франції і Шам—панії у щирозлотій зброї, льомбардські князі, що йдучи голосно дзвонили великими срібними острогами.

Юнацтво, посвячене в лицарі, засіло на осібних лавах, радіючи княжим признанням і горде назвою молодих лицарів.

У княжій льожі сиділи в першому ряді Великий Князь із княгинею, князенко і гарні князівни, а за ними воєводи й заслужені лицарі. Князь оглянув поле ігрищ, а коли лицарі станули готові, дав знак розпочинати турнір.

Елисаветка уважно спостерігала лицарів. Знала, що між ними є шведи, франконці, моравці й інші, але вона шукала очима ясноволосого королевича Гаральда. Та хто міг пізнати його серед пишних лицарів з закритими залізом обличчями?

І коні і лицарі були прибрані в дорогі пера з далеких країн півдня; коні були прикриті накривалами, а лицарі закуті в зброю. Кожний із них тримав у руці важкий довгий спис .

Лицарі рушили до турніру. Тільки один лишився на

місці. Він мав на собі чорну зброю без прикрас і сидів на чорному коні. Кінь нетерпляче кусав вудила і копав ногою землю, але лицар сидів непорушно, наче б увесь був з заліза.

Ігрища проходили з дзенькотом ударів заліза об залізо і в гаморі радості та сміху глядачів, коли дехто з лицарів незручно, у тяжкому залізі, звалювався на землю, його підносили і забирали з поля ігрищ княжі слуги. Лицарів меншало. Врешті, коли на полі залишилися тільки три останні переможці, чорний лицар рушив до змагу.

— Один на трьох! — пронісся шепіт подиву.

Чорний лицар націлівся списом до удару і підігнав коня. Зручно відхилив списом спис противника і легко скинув його з коня. Тоді обернувся і з розгоном кинувся на другого. Дзенькнуло залізо, майнули коні побіч і великим колом завернули знову проти себе. Цим разом з двох боків грозила небезпека чорному лицареві. Спереду гнався на нього один супротивник — великий на зріст лицар з червоними перами і мальованим у

синьо-білі смуги важким списом, і в той момент, коли їхні списи стрінулися, збоку налетів на чорного лицаря другий супротивник. Здавалося, що його спис з розгоном викине чорного лицаря з коня. Але він був зручніший, — враз похилився, майже поклався на коня і спис погнався в порожнечу. Рівночасно вдарив синьо-білого лицаря і скинув ЙОГО з коня.

Хто з чужинців побував тоді в Києві, на все життя залишився із найкращими про нього споминами. Але все має свій кінець, тож і гостям приходив час покинути місто. Прийшлося і королевичеві Гаральдові їхати далі. Перед тим він попросив дозволити йому попрощатися з сім'єю Ярослава Мудрого. Прощаючись, зайшов теж до князівни Єлисаветки.

— Час мені, князівно, їхати в інші краї! — заговорив і глянув їй в очі. — Заграю тобі, князівно, пісню на прощання!

З-під широкої червоної накидки він добув лютню і торкнув струни. Єлисаветка вказала йому стілець і королевич загравав-заспівав лицарську сагу, пісню про славу і вірність, про красу і любов. Оспівував свою долю: данці напали на його батьківщину, вигнали його батька, короля Оляфа, і ворожий король, Кнут Великий, засів на норвезькому престолі. І впав смуток і жалощі на країну. Поникли радощі і забави, дівчата заслонили лиця і смуток наклав темним серпанком гори і долини, міста і села Норвегії. Тоді він, Гаральд, понісся конем у світ, полинув у чужі землі добувати слави лицарських чеснот войовника, щоб відвоювати країну. Але в Києві побачив дівчину-зірку, кня— жатко великого народу, і серце в нього затремтіло-забилося.

Гаральд скінчив. Тоді Єлисаветка покликала княжих співців-скоморохів, які тепер Гаральдові заграли на гусях українську лицарську пісню.

Співали про князенка Володимира, щоб розбив ворогів на чолі своєї дружини, завоював їхні землі, і вони корилися його сміливості, і збив ворога, як сокіл збиває галиці на лету, а бій був страшний, дерева хиталися, хилилася низько трава; боги кидали вогонь з полум'яних рогів. А коли все заспокоїлося і князенко засів на батьківському престолі, тоді згадав дівчину, гарну князівну литовську. Післав у далекий край боярина Дуная Звановича, і той привіз йому панянку красну у сріблі і злоті, у самоцвітній короні.

Гаральд задумався. Коли скоморохи вийшли, він устав і кинув лютню на землю.

— Я зрозумів, князівно! Ти відповіла мені піснею. Здобути мені славу й золото, здобути мені королівський престіл і аж тоді забрати до себе українську дівчину, щоб засіла на норвезькому троні.

Єлисаветка встала.

— Прощай, дівчино, — сказав Гаральд, — іду в світ і ти почуєш про мої подвиги і мої перемоги. Тоді повернуся до тебе. Жди мене!

Гордий вікінг відвернувся і рвучко вибіг з кімнати. Єлисаветка всміхнулася. Хотіла бачити його сміливим і звияжним, дарма ж із роду в рід казали князі: — Від предків дістали ми хоробрість!

Вона підійшла до вікна. Саме дружина лицарів очікувала Гаральда. Він скочив на

коня і востаннє глянув у вікно княжої палати.

— Прощай! — тихо прошепотіла Єлисаветка і махнула рукою. Додолу злетіла тендітна мережана хустинка.

Гаральд підхопив подарунок і сховав його на грудях. Гукнув на дружину, і лицарі погналися кінями в сторону Ляцької брами.

Минали дні, минали тижні й місяці. Єлисаветка сумувала за золотоволосим вікінгом, але вістки від нього не мала. Вже вернувся з походу на Візантію її рідний брат князенко Володимир, уже вернувся воєвода Вишата, який пішки йшов зі своїм військом.

Знову прийшла весна. Тоді до князівни прибув сто— ранній купець з далеких південних країн. Він розклав перед Єлисаветкою дорогоцінні прикраси, золоті сережки і нашійники з самоцвітами.

Оце золото і перли, панночко, певно вам сподобаються. Але чи не кращою для вашого серця буде пісня моя?

І він торкнув струни лютні та заспівав:

— Гуляє мій корабель по бурхливому морі, і біліють дикі скелі Сіцилії. Корабель носить на хребтах немалих хвиль: спадає додолу, як хижий птах на здобич. Море хоче прогинути його, і вітри ламають щогли, але він впливає. знову, а на ньому стоять нерухомо лицарі — дружина моя. Мало хто відважиться плисти кораблем по страшних хвилях сіцилійського моря, що його небезпеки ще давні латиняни оспівали у своїх піснях. Але ми пливли туди!

А все ж дівчина, князівна українська з золотою короною і коштовними перлами, погордувала моїм коханням.

Задумалася Єлисаветка і сльози стали в неї на очах. Вона відвернулася, щоб їх непомітно витерти. А коли глянула, купця вже не було, залишив тільки у дар свій дорогоцінний крам. Аж тепер Єлисаветці пригадалось, що бачила того купця поміж дружинниками Гаральда.

Ще більше затужила тепер князівна. По ночах ввижались їй страшні примари, що гналися за білими кораблями. Бачила, як умирали лицарі з усміхам на устах, так само як у далекому поході дружинники братика Володимира і воєводи Вишати. Знала це від брата. Він оповідав їй, як гриміли мені по шолоімах, як імчали коні, і орли далеким клекотом кликали звірів на кривавий бенкет. Ввижались їй райські острови, на яких співають таємничі сирени. Тоді моряки ховаються і затикають вуха, щоб їх не причарували своєю піснею. Тільки один з них лишився на палубі, але наказав себе туго прив'язати до щогли. Читала про це у старій книзі.

Знову по тижнях прибув мандрівний трубадур у Київ і так заспівав князівні:

— Кількома мистецтвами можу пишатися: вмію складати пісні до чутливих тонів лютні, кую з заліза пишну зброю, слухають мене морські хвилі, коли пливу по їхніх хребтах; вмію ховатися по льоду і бігаю по снігу на лещатах. Об'їжджаю найдикіші, найбільш полохливі коні, вмію уставляти військо до бою і кидаю списом найкраще з усіх лицарів світу. А все ж дівчина, князівна українська із золотою короною і

коштовними перлами, погорджує моїм коханням!

І тепер здавалось Єлисаветці, що бачила цього трубадура серед дружинників Гаральда.

Згодом чужинні купці, лицарі і —мандрівні люди почали приносити вістки про славного таємничого лицаря, що пішов на сам кінець світу, у страшні і невідомі країни. Він побував серед велетнів з одним оком по середині чола, що могли, стиснувши долоню, зім'яти людину. Переходив країни пусті, де вогонь сірчаний жер землю. Розбив непоборних сарацинів, що мали криві гострі шаблі і ними сікли лицарську броню. Заходив у країни, в яких таємничі жерці вміли пускати омани бісівські на людей і чинити різні фокуси та чари.

Хижі птахи налітали на нього, щоб виклювати йому очі. На морі стрінув хмару страшну, яка спустившись на воду, смоктала море вгору, аж під небо, а з тим підносила кораблі з людьми, кидала їх і розбивала.

Підходили до нього гієни, звірі такі, коли спав у пустелі. Вони перекликувалися людськими голосами і кликали його.

— Гар-ральд. Гар-ральд!...

Був у країні кентаврів, звірів, що мають на шиях людські голови, а тіло й ноги як в осла.

Бачив птахів-пеліканів: коли їхні діти мертві, вони клують собі груди, спускають кров свою на дітей, і діти оживають.

Був на службі царя босфорського, бував у країні каліфів, розгромив страшних і немилосердних сарацинів. Став він відомим у світі і, коли про нього говорили, то звали його— Гаральд Сміливий.

Знову прибули співці і співали:

Родився я у скелястій країні над суворим морем, де ляпландці роблять луки з найтвердішого дерева, де човнами розбивають хвилі, де радість знаходять у зойку тятиви. Підводні скелі зрадливо торощать кораблі, а вікінги шоломами вичерпують воду, що заливає човни.

У світі бував я в бою з трандами, а їх тьма-тьменна.

Змагався з дротгеймами, а їх було сто на одного.

А все ж дівчина, князівна українська з золотою короною і коштовними перлами, погордувала моїм коханням!

Тим часом сталася важлива подія: син половецького хана захотів одружитися з Єлисаветкою. Він вихвалявся, що вб'є Гаральда, а як не схоче його князівна, то піде війною на Київ.

Ярослав Мудрий довго радився зі своїми воеводами і боярами, що їм діяти. Було тоді у звичаю женитися і видавати дочок за чужинних королів і князів. Зміцняв у такий спосіб Великий Князь українську державу. Сама княгиня була шведського роду. Анночку саме обіцяли французькому королеві. Приїжджали послы від шведів і з

німецьких країн, і так постав великий союз дружніх народів, яких посвоячила велика і славна Україна.

Вільною залишилась тільки Єлисаветка. Чи не краще таки видати її за половецького ханенка? Забезпечити собі дружбу і цього східного народу. Хто знає, де Гаральд і чи повернеться він у Київ?

— Ні, ні, не хочу! — мовила Єлисаветка і гляділа у золотий туман, що вкривав далекий шлях, мріяла про золотий від сонця корабель, про далекі країни і міста, які здобуває Гаральд.

Бачила його очима душі, як він гордо споглядає перед себе, суворий і мужній. А вона, смаглява і струнка, слухала голосів далекої флейти і цитри, вдихала уявні солоці вітри моря і благала:

— Приїдь, приїдь уже!

Єлисаветка вірила, що краще для її вітчизни буде союз з Норвегією, ніж із мандрівним і невірним плем'ям половців.

Тоді половецький ханенко пішов на Київ війною. Великий бій тривав два дні і дві ночі. На полі бою визначився своєю мужністю лицар, якого досі ніхто не бачив. Він шукав ханенка. І, стрівши його під половецькими бунчуками, викликав на двобій.

Рушили обидва супротивники один проти одного. Вдарила сталь об сталь,гнулися панцери, і знову наступали лицарі. Врешті ханенко захитався. На його устах появилася струмок крові.

Половецькі війська, побачивши невдачу свого начальника, побігли у степ. Невідомий лицар скинув шолом. Це був Гаральд. Він наказав узяти раненого ханенка у Київ і лікувати його рани.

В той час Єлисаветка з жалю і розпуки тяжко захворіла. Не знала ще про бій і про те, що' вже шляхом на Київ поверталось українське військо.

Найвизначніший лікар княжого двора не відступав від Єлисаветки ні вдень ні вночі. Давав їй найдорожчі ліки з зілля, викопаного у святойванську ніч, а помічниці курили коноплі, щоб відігнати недугу.

Другого дня принесли Єлисаветці радісну вістку. По полудні князівна почувалася краще. Одягнула свою най— багатшу сукню і зі скарбниці вибрала золоті оздоби, які залишив їй таємничий купець. Коли у дверях кімнати станув Гаральд, Єлисаветка кинулась йому назустріч.

Увечері того дня прибули послі з далекої Норвегії. Вони прохали Гаральда, щоб став королем і засів на батьківському престолі.

Привіз Гаральд великі багатства і поклав перед Єлисаветкою. Були там діядеми і ковані золоті ланцюжки, медальйони і різьби зі слонової кости, і дарував усе те Єлисаветці.

Тепер, разом з Великим Князем вони вирішили, що Гаральд поїде зараз же у Норвегію і, ставши королем, повернеться забрати Єлисаветку. Так і сталось. За той час готовили на княжому дворі два весілля. Друге було для половецького ханенка, який вилікувався від ран і полюбив дочку боярина Вишати, Вожену.

Гучні були обидва весілля. Було там гостей багато. Королевичі і княжата з усього світу з'їхалися на той час у Київ. Були тут славні чужинні роди, франковці, венеційці, генуезці, вікінги, шотландці і данці. А з наших сиділи за столами ославлені в боях князі українські, бояри Розграй, Борис, Буйтур, Ждан, Лют і Гудима. Були теж князівни Анна, Квітослава, Лада і Оля. Але найщасливіші були: Єлисаветка і Гаральд, Вожена та її ханенко.

Так то було. Рздість була, бо великою була Україна, мужні і сміливі її сини і доньки. І буде таке щастя знов між нами, як стане Україна вільна й незалежна.